

Ubóstwo i wykluczenie społeczne

Wykład 3: Pomiar ubóstwa i wykluczenia społecznego

dr hab. Ryszard Szarfenberg
r.szarfenberg@uw.edu.pl

Strona przedmiotu
<http://rszarf.ips.uw.edu.pl/uiws/>

Sposoby analizy sfery ubóstwa

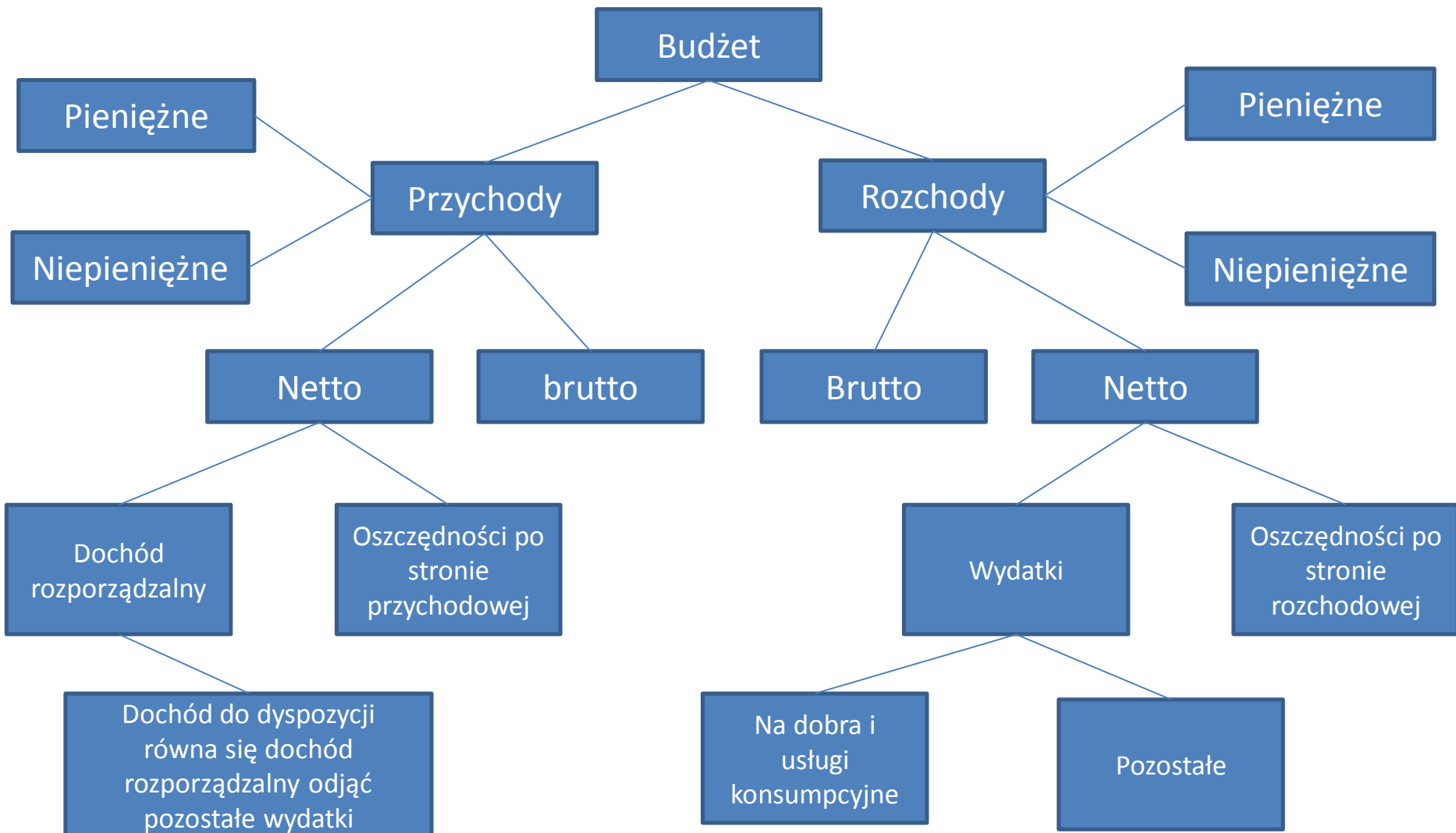
Czym są dochody, wydatki i budżet?

- **Budżet** gospodarstwa domowego jest to systematyczne zestawienie przychodów i rozchodów gospodarstwa za dany okres
- **Przychody** są to wszystkie wartości wpływające do gospodarstwa domowego.
- **Rozchody** są to wszystkie wartości przekazywane przez gospodarstwo na zewnątrz
- Przychody i rozchody mogą występować **w formie pieniężnej lub niepieniężnej**

Przychody lub rozchody niepieniężne

- pobrane z użytkowanego gospodarstwa rolnego, z działalności rolniczej lub pozarolniczej, przeznaczone na potrzeby konsumpcyjne gospodarstwa domowego lub przekazane w darze (spożycie naturalne),
- pobrane z pracy na własny rachunek poza gospodarstwem rolnym w użytkowaniu indywidualnym, produkowane lub sprzedawane przez gospodarstwo domowe, a przeznaczone na potrzeby konsumpcyjne gospodarstwa domowego (spożycie naturalne),
- otrzymane bezpłatnie lub częściowo odpłatnie od pracodawcy,
- otrzymane bezpłatnie lub częściowo odpłatnie od innych gospodarstw domowych (krewnych i znajomych), od gminy (posiłki i ubrania w ramach pomocy społecznej, część niepieniężna dodatku mieszkaniowego) oraz instytucji niekomercyjnych (w tym parafii Kościoła Katolickiego, innych kościołów, organizacji charytatywnych),
- zakupione na kredyt,
- zakupione kartą kredytową lub inną kartą mającą odrębny rachunek, inny niż ROR, w tym kartą z supermarketu.

Klasyfikacja dochodowo-wydatkowa GUS - schemat

Dochód rozporządzalny

Dochód rozporządzalny to przychody

- bez zaliczek na podatek dochodowy od osób fizycznych płaconych przez płatnika w imieniu podatnika, jak również bez składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne
- bez oszczędności po stronie przychodowej

Na dochód rozporządzalny składają się

- dochód z pracy najemnej,
- dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie,
- dochód z pracy na własny rachunek poza gospodarstwem indywidualnym w rolnictwie, z wykonywania wolnego zawodu,
- dochód z tytułu własności,
- dochód z wynajmu nieruchomości,
- świadczenia z ubezpieczeń społecznych,
- świadczenia pozostałe,
- pozostały dochód (w tym dary i alimenty).

Pozycje oszczędnościowe po stronie przychodowej składają się z:

- pobranych lokat, w tym także sprzedaży papierów wartościowych,
- zaciągniętych pożyczek i kredytów,
- zwrotu pożyczek pieniężnych udzielonych osobom prywatnym,
- świadczeń z tytułu ubezpieczenia na życie,
- sprzedaży majątku rzeczowego (nieruchomości, środki trwałe użytkowane w gospodarstwie rolnym),
- sprzedaży użytkowanych artykułów konsumpcyjnych (w tym przedmiotów trwałego użytkowania).

Pozycje oszczędnościowe po stronie rozchodowej składają się z:

- wpłaconych lokat, w tym zakupu papierów wartościowych,
- spłaconych pożyczek i kredytów,
- pożyczek pieniężnych udzielonych osobom prywatnym,
- składek ubezpieczeniowych na życie,
- zakupu, remontu i modernizacji majątku rzeczowego (w tym nieruchomości, środków trwałych użytkowanych w gospodarstwie indywidualnym w rolnictwie).

Pozostałe wydatki

Pozostałe wydatki składają się z:

- darów przekazanych innym gospodarstwom domowym i instytucjom niekomercyjnym,
- niektórych podatków i opłat niebieżących, w tym podatku od spadków i darowizn, podatku od nieruchomości, opłaty za wieczyste użytkowanie gruntu,
- zaliczek na podatek od dochodów osobistych oraz składek na ubezpieczenia społeczne płaconych samodzielnie przez podatnika,
- pozostałych rodzajów wydatków nie przeznaczonych bezpośrednio na cele konsumpcyjne, w tym strat pieniężnych, odszkodowań za wyrządzone szkody.

Jednostka analizy ubóstwa

- Osoba – dochody / wydatki danej osoby – ludzie jednak żyją w wieloosobowych gospodarstwach domowych
- Gospodarstwo domowe – dochody / wydatki osób utrzymujących się razem – jeżeli jednak gospodarstwa domowe różnią się liczebnością i składem mamy kłopot z porównywaniem ich wydatków / dochodów ze sobą
- Inne jednostki analizy – dochody / wydatki krajów, regionów, miast, gmin etc.

Dochody / wydatki gospodarstw domowych w ujęciu porównywalnym

- Jak porównać poziom życia dwóch gospodarstw domowych o różnym składzie?
 - GD2+2 o dochodzie 1500, na osobę $1500/4 = 375$, jeżeli jednak utrzymanie drugiej osoby i dzieci kosztuje mniej, np. 0,7 i 0,5? $1500/2,2 = 682$
 - GD1 o dochodzie 1500, na osobę $1500/1 = 1500$
- Wniosek: sposób przeliczania dochodu lub wydatków na osoby ekwiwalentne, a nie na osobę (skale ekwiwalentności i sposoby ich ustalania)

Badania budżetów gospodarstw domowych (BBGD)

- O dochodach i wydatkach gospodarstw domowych dowiadujemy się z BBGD
- Badania te są przeprowadzane raz w roku przez GUS
- Badania reprezentatywne na próbie losowej około 37 tys. gospodarstw domowych
- Badanie polega przede wszystkim na prowadzeniu przez miesiąc książeczki budżetowej

BBGD dostarcza informacji o

- poziomie i strukturze realizowanych wydatków, źródłach pozyskiwania towarów i usług;
- poziomie spożycia podstawowych artykułów żywnościowych w ujęciu ilościowym oraz w przeliczeniu na wartości energetyczne i składniki odżywcze;
- cenach płaconych przez gospodarstwa domowe za wybrane towary i usługi;
- poziomie i źródłach osiąganych dochodów;
- wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku;
- warunkach mieszkaniowych;
- subiektywnej ocenie sytuacji materialnej gospodarstw domowych;
- strukturze demograficzno-społecznej gospodarstw domowych, tj. o liczbie, wieku, płci, wykształceniu, niepełnosprawności, aktywności ekonomicznej osób wchodzących w skład badanego gospodarstwa domowego.

Ubóstwo w przestrzeni wydatków i dochodów

- Wybór wydatków lub dochodów jako głównej skali do pomiaru ubóstwa
- Wybór progów ubóstwa na wybranej skali, czyli poniżej jakiego poziomu dochodu / wydatków uznamy gospodarstwo domowe za ubogie (zagrożone, bardzo ubogie etc.)
- Wybór wskaźników statystycznych do przedstawienia ubóstwa w danej populacji

Sposób wyznaczania progów ubóstwa

– podejście obiektywne

- **Podejście absolutne.** Oparte na metodologii koszykowej – minimum egzystencji i minimum socjalne w Polsce
 - Koszyki potrzeb, dobra i usług zaspokajające w ciągu miesiąca, ilość zaspokajaczy razy ich niskie ceny zsumowane dla różnych typów gospodarstw domowych
- **Podejście relatywne (względne).** Oparte na parametrze przeciętnej dochodów lub wydatków (średnia, mediana)
 - Obliczamy średnią lub medianę dochodów w danej populacji, a następnie przyjmujemy część tej wielkości jako granicę ubóstwa, np. 50% średniej, 60% mediany

Podjęcie obiektywne absolutne – metoda koszykowa

	Minimum socjalne	Minimum egzystencji
Żywność	✓ ✓	✓
Mieszkanie	✓ ✓	✓
Ubrania i obuwie	✓ ✓	✓
Ochrona zdrowia (leki)	✓ ✓	✓
Higiena osobista	✓ ✓	✓
Edukacja	✓ ✓	✓
Transport i komunikacja	✓	-
Kultura	✓	-
Sport i wypoczynek	✓	-

Źródło: P. Kurowski, *Koszyki minimum socjalnego i minimum egzystencji - dotychczasowe podejście*, IPISS, 2002

Czego granicą jest minimum socjalne, jeżeli minimum egzystencji jest granicą ubóstwa skrajnego?
Możliwe odpowiedzi – jest górną granicą ubóstwa, jest granicą zagrożenia ubóstwem, jest granicą wykluczenia społecznego lub zagrożenia wykluczeniem społecznym

Minimum socjalne we wrześniu 2013

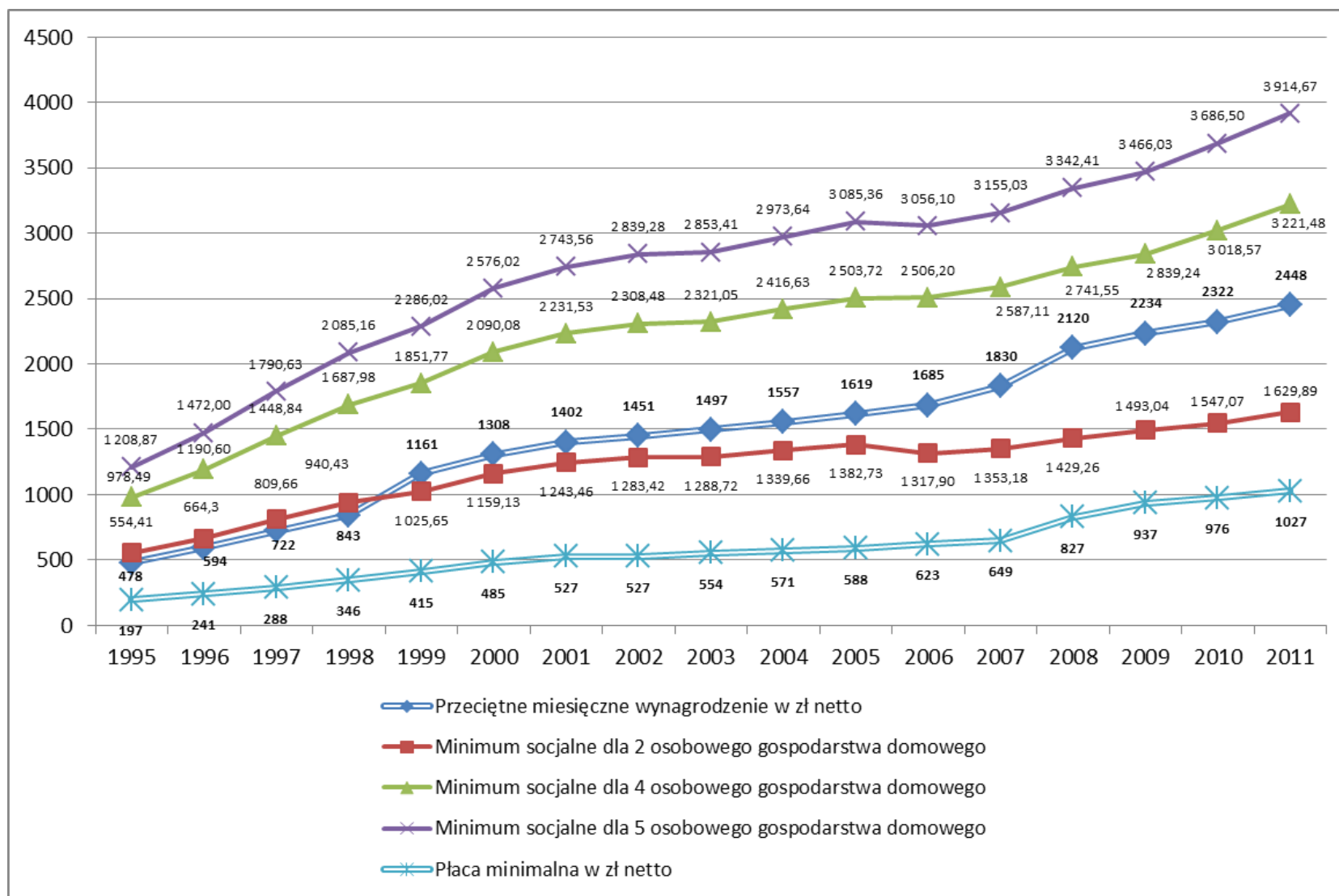
Wyszczególnienie	Gospodarstwa pracownicze						Gospodarstwa emeryckie	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	M+K/2	M+K	M+K +DM	M+K +DS	M+K+ DM+DS	M+K+ DM+2xDS	M+K/2	M+K
Żywność	262,67	525,34	735,08	796,49	1 006,23	1 277,39	251,34	502,69
Mieszkanie	384,88	559,67	763,54	763,54	967,88	1 172,77	384,88	559,67
– eksploatacja	331,45	492,64	684,62	684,62	867,75	1 049,81	331,45	492,64
– wyposażenie	53,43	67,04	78,92	78,92	100,12	122,96	53,43	67,04
Edukacja	13,75	27,50	87,03	139,51	199,04	324,81	0,00	0,00
Kultura i rekreacja	120,88	149,96	188,82	197,31	236,18	283,53	105,55	145,26
Odzież i obuwie	49,84	99,69	145,65	147,68	193,64	241,64	39,53	79,07
Ochrona zdrowia	41,54	79,50	102,70	103,90	127,10	151,50	82,87	162,17
Higiena osobista	29,28	56,70	68,93	83,02	95,82	122,24	24,80	47,75
Transport i łączność	79,07	145,25	388,84	399,62	399,62	410,39	96,91	161,45
Pozostałe wydatki	78,55	115,05	148,84	157,86	161,28	159,37	78,87	116,06
Razem	1 060,46	1 758,66	2 629,43	2 788,94	3 386,79	4 143,64	1 064,76	1 774,12
- na 1 osobę	1 060,46	879,33	876,48	929,65	846,70	828,73	1 064,76	887,06

Instytut Pracy i Spraw
Socjalnych

Minimum egzystencji w 2012

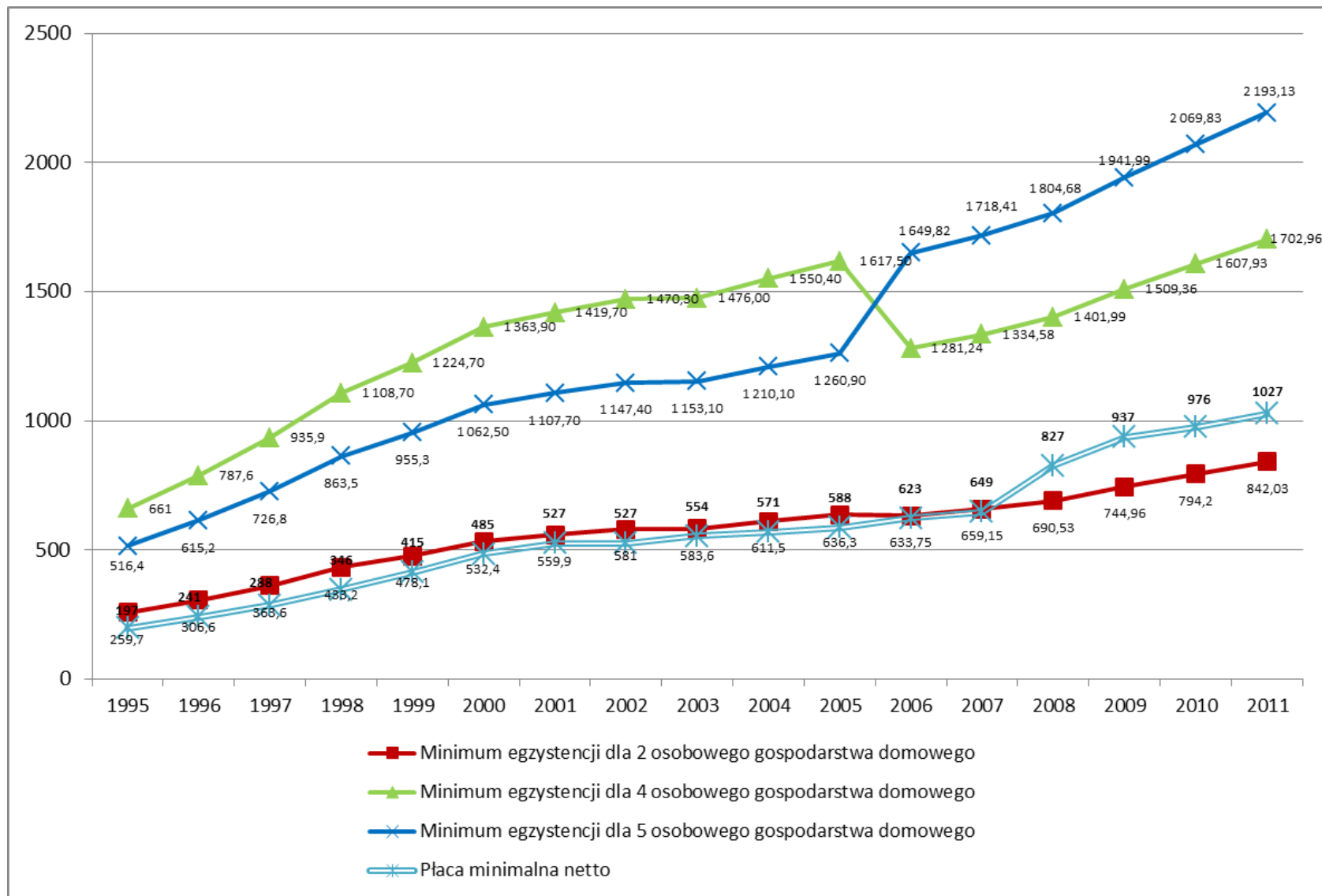
Wyszczególnienie	Gospodarstwa pracownicze						Gospodarstwa emeryckie	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	(M+K)/2	M+K	M+K+DM	M+K+DS	M+K+DM+DS	M+K+DM+2xDS	(M+K)/2	M+K
Żywność	206,74	413,49	595,50	660,76	842,78	1090,06	177,10	354,19
Mieszkanie	245,32	335,14	474,02	474,02	613,96	753,58	245,32	335,14
Edukacja	0,00	0,00	3,41	50,83	54,24	105,07	0,00	0,00
Odzież i obuwie	17,23	34,45	53,47	56,83	76,53	99,59	17,23	34,45
Leki	10,24	17,32	35,09	27,78	44,91	55,36	16,08	29,01
Higiena	16,77	33,01	41,77	46,38	55,16	68,72	14,71	28,90
Pozostałe wydatki	24,81	41,67	60,16	65,83	84,38	108,62	23,52	39,08
Razem ME	521,11	875,08	1263,42	1382,44	1771,96	2281,00	493,96	820,77
ME na 1 osobę	521,11	437,54	421,14	460,81	442,99	456,20	493,96	410,38

Przeciętne i najniższe miesięczne wynagrodzenie netto a minimum socjalne 1995-2011

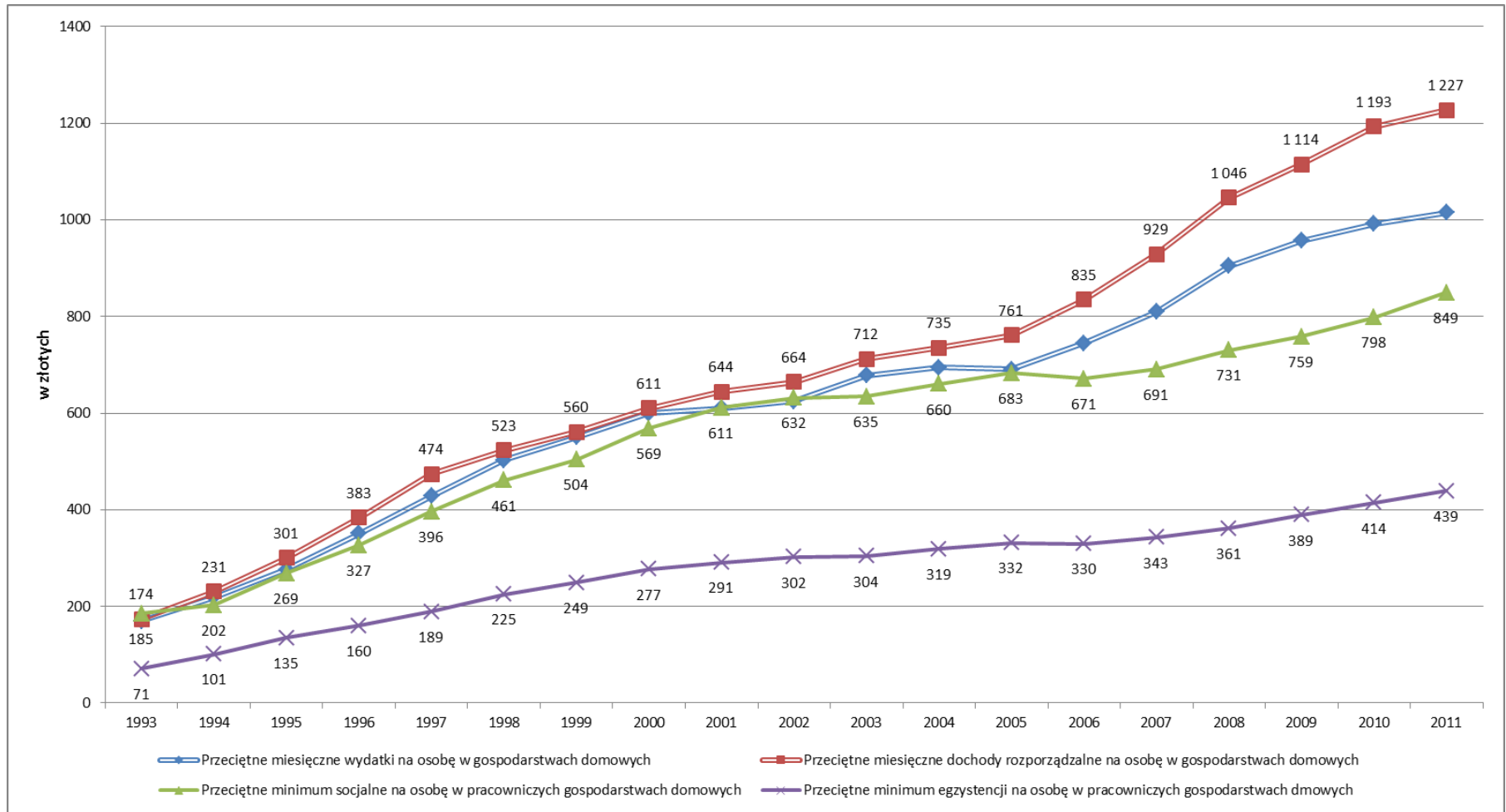
Dane GUS, IPISS, opracowanie własne, zmiana metodologii liczenia MS w 2006, przeliczenie na netto dla 1995-1999 według przelicznika dla 2000

Najniższe wynagrodzenie netto a minimum egzystencji 1995-2011

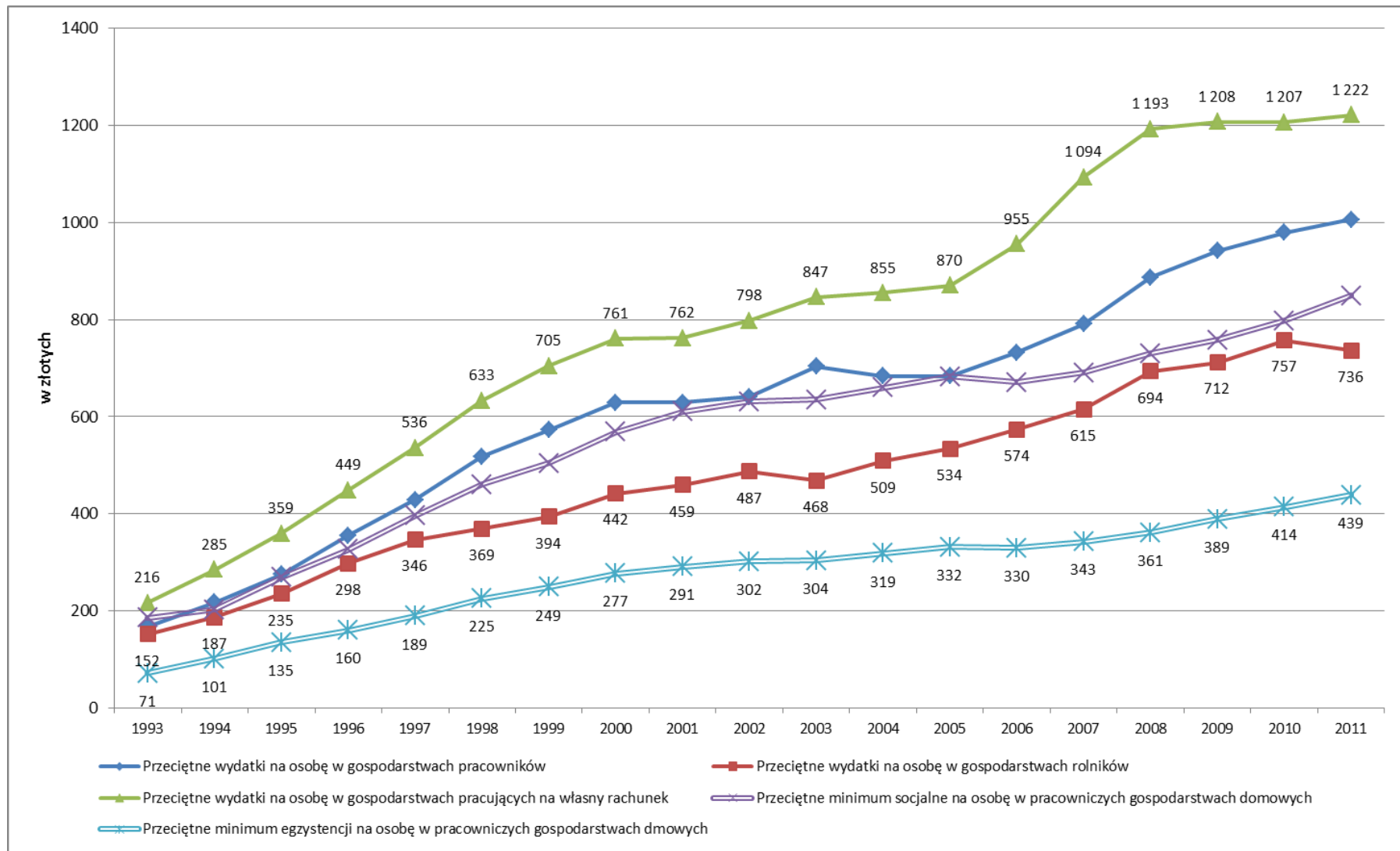
Dane GUS, IPiSS, opracowanie własne, zmiana metodologii liczenia MS w 2006, płaca netto dla lat 1995-1999 według przelicznika dla roku 2000

Przeciętne miesięczne dochody i wydatki na osobę w porównaniu z minimum socjalnym i minimum egzystencji na osobę

Źródło: dane GUS, badania budżetów gospodarstw domowych, dane IPISS (ME i MS), opracowanie własne, uwaga: zmiana metodologii BBGD w latach 90., zmiana metodologii liczenia ME i MS w 2006 r.

Przeciętne miesięczne wydatki na osobę według głównego źródła utrzymania w porównaniu z minimum socjalnym i

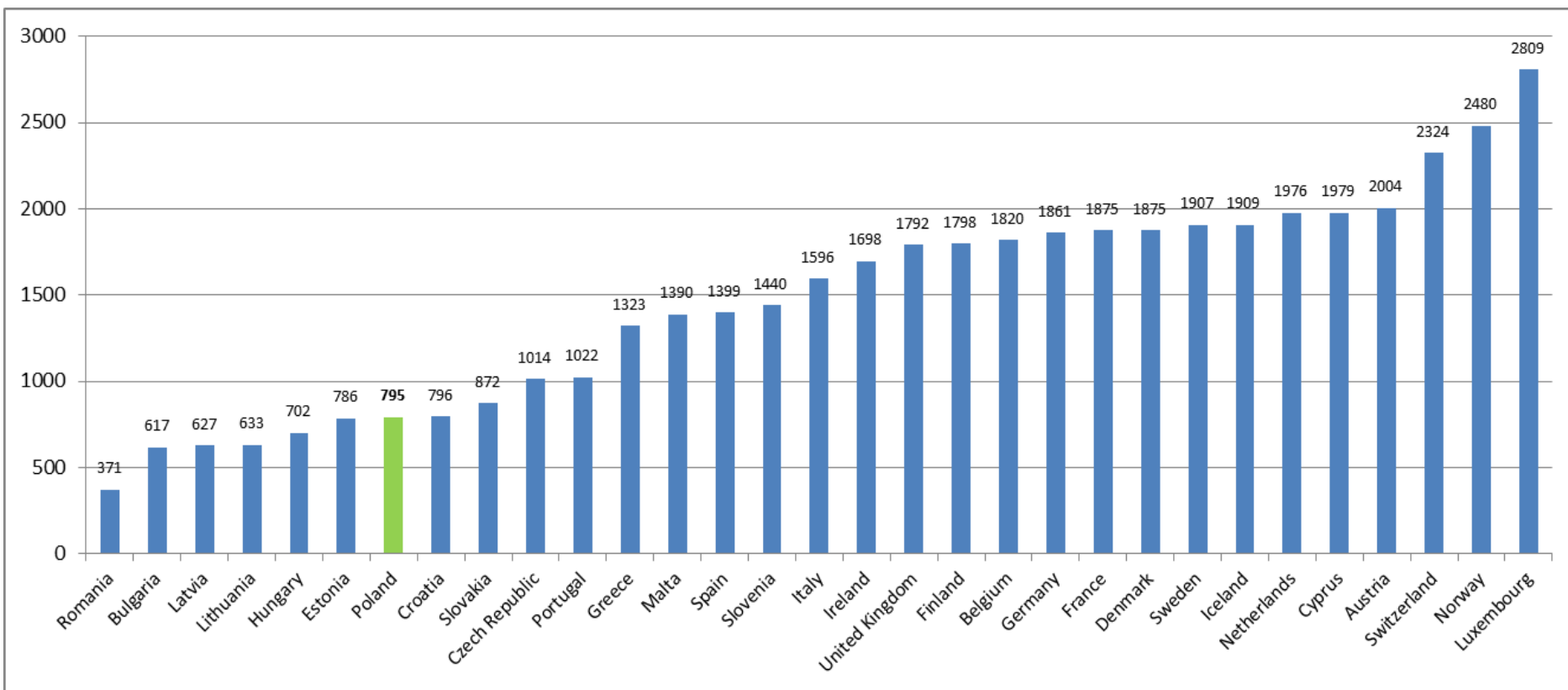

Źródło: dane GUS, badania budżetów gospodarstw domowych; dane IPISS (ME i MS), opracowanie własne. Uwaga: zmiana metodologii BBGD w latach 90., zmiana metodologii liczenia ME i MS w 2006 r.

Podejście obiektywne względne – przykład liczbowy

- Przykładowy ciąg dochodów lub wydatków miesięcznych gospodarstw domowych przeliczonych na osoby ekwiwalentne: 500, 700, 1500, 2000, 3000, 5000, 9000
- Średnia: 3100; **50% średniej: 1550**
- Mediana: 2000; **60% mediany: 1200**
- Liczba ubogich według granicy 50% średniej: 3
- Liczba ubogich według granicy 60% mediany: 2

Granice ubóstwa względnego (60% mediany dochodu ekwiwalentnego miesięcznie) w Europie 2010

Dane: Eurostat, dla gospodarstwa domowego 2 dorosłych +2 (dzieci <14 lat),
w jednostkach siły nabywczej
Dla Polski w złotych było to ok. 2000 zł.

Główne wskaźniki statystyczne ubóstwa stosowane w Polsce

- **Stopa ubóstwa** – odsetek osób mających niższe wydatki / dochody od wybranej granicy ubóstwa w całej populacji (stosowana od początku transformacji)
- **Głębokość ubóstwa** – średnia luka dochodowa dzieląca dochód ubogich od granicy ubóstwa (stosowana od wczesnych lat 90.)
- **Stopa głębokiej deprywacji materialnej** – odsetek osób deklarujących, że nie stać je na zaspokojenie co najmniej 4 z 9 podstawowych potrzeb* w całej populacji (stosowana od niedawna, wskaźnik strategii Europa 2020)

* Brak możliwości ze względów finansowych: 1) opłacenia czynszu, rat kredytu lub opłat za media; 2) utrzymania w mieszkaniu odpowiedniej temperatury; 3) pokrycia nieoczekiwanych wydatków; 4) regularnego jedzenia mięsa i białka; 5) wyjazdu na wakacje; 6) telewizora kolorowego; 7) lodówki; 8) samochodu; 9) telefonu.

Głębokość ubóstwa

1. Dochody gospodarstw domowych przeliczone na osoby ekwiwalentne 500, 700, 1500, 2000, 3000, 5000, 9000
2. Poniżej wartości granicy 50% średniej (1550) są trzy dochody: 500, 700, 1500
3. Obliczamy różnice między nimi a wartością granicy ubóstwa: $1550 - 500 = 1050$, $1550 - 700 = 850$, $1550 - 1500 = 50$
4. Obliczamy średnią z różnic, czyli średnią lukę dochodową ubogich: 650
5. Głębokość ubóstwa to średnia z różnic jako odsetek granicy ubóstwa, czyli $(650/1550) * 100\% = 42\%$

Deprywacja materialna

- Wyszczególniamy dobra i usługi zaspokajające podstawowe potrzeby gospodarstwa domowego
- Pytamy gospodarstwo domowe, czy chciałoby mieć wyszczególnione dobra i usługi
- Pytamy gospodarstwo domowe, czy stać je na wyszczególnione i chciane dobra i usługi
- W przypadku odpowiedzi chcę i nie stać mniej mamy do czynienia z deprywacją materialną

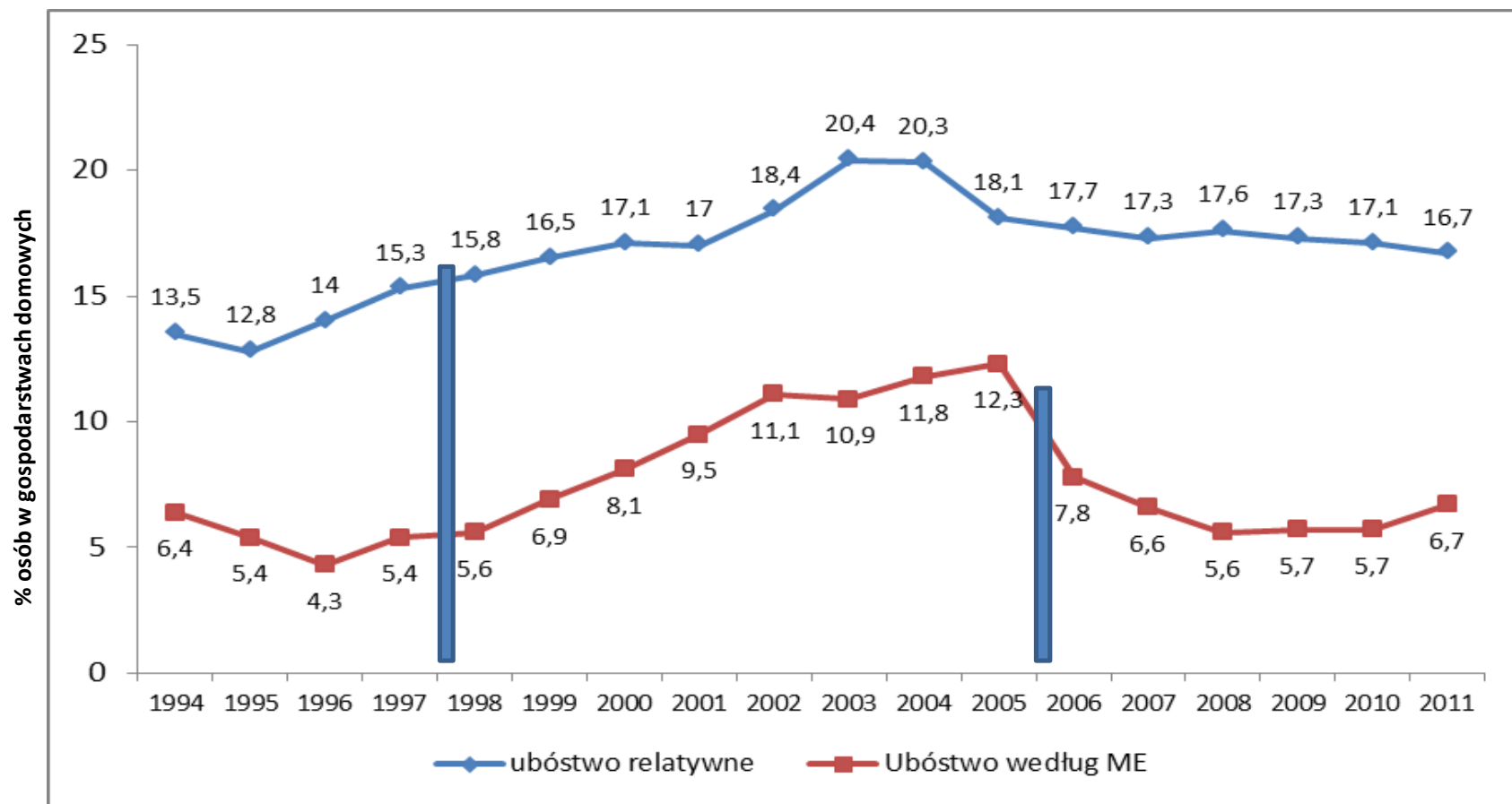
Stopa deprywacji materialnej

	Czy mniej stać na									
GD z dochodem porównywalnym	opłacenie czynszu, rat kredytu lub opłat za media	utrzymanie w mieszkaniu odpowiedniej temperatury	pokrycie nieoczekiwanych wydatków	regularne jedzenie mięsa i białka	wyjazd na wakacje	telewizor kolorowy	lodówkę	samochód	telefon	Na ile potrzeb nas nie stać?
500	0	0	0	0	0	0	1	0	1	7
700	0	0	0	0	0	1	1	0	1	6
1500	0	1	0	1	0	1	1	0	1	4
2000	0	1	0	1	0	1	1	1	1	3
3000	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
5000	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
9000	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0

0 – nie stać nas, 1 – stać nas

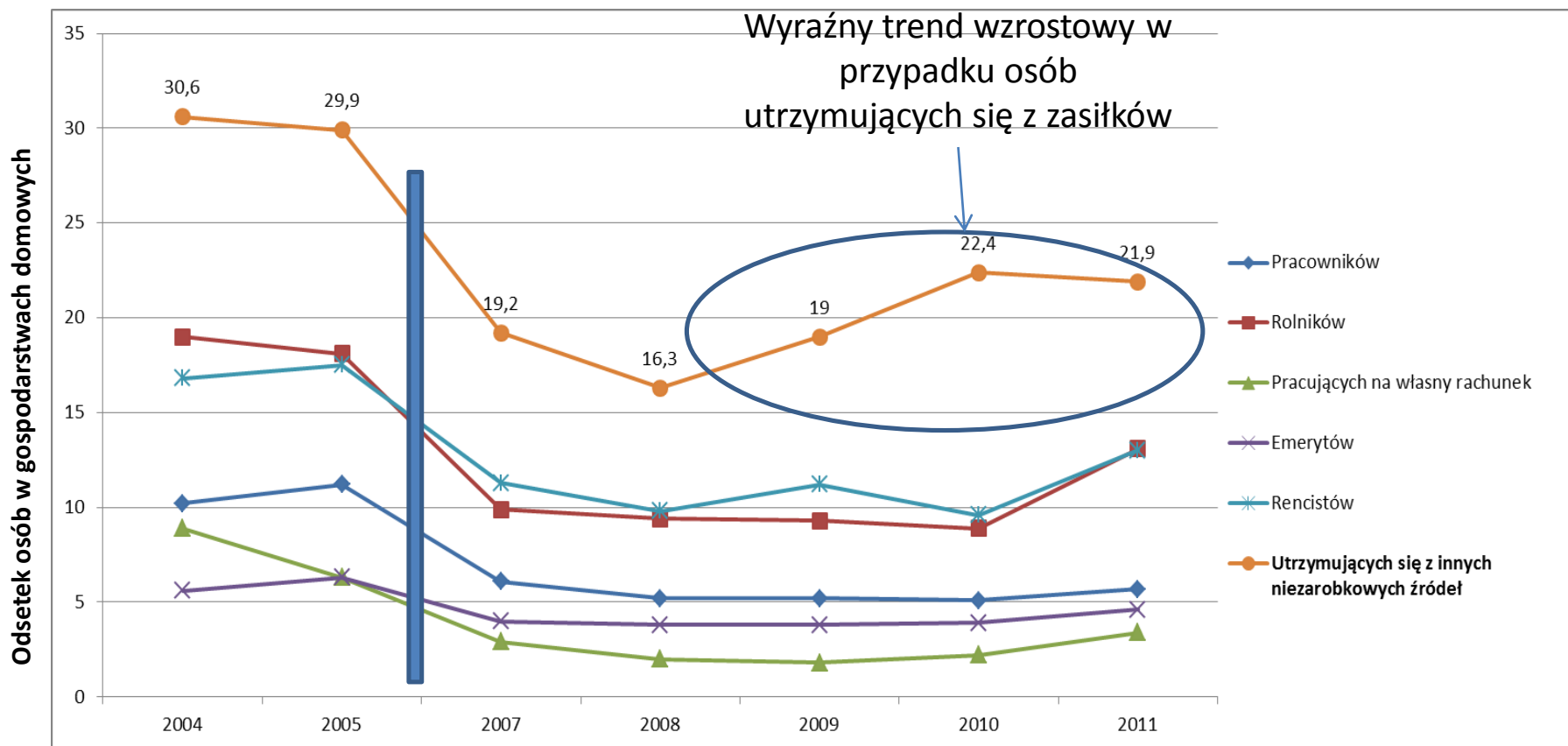
Granica deprywacji materialnej: nie stać nas na co najmniej 4 potrzeby. Liczba ubogich według tej wynosi 3, stopa deprywacji materialnej: $3/7 \cdot 100\%$

Skrajne ubóstwo absolutne oraz ubóstwo relatywne 1994-2011

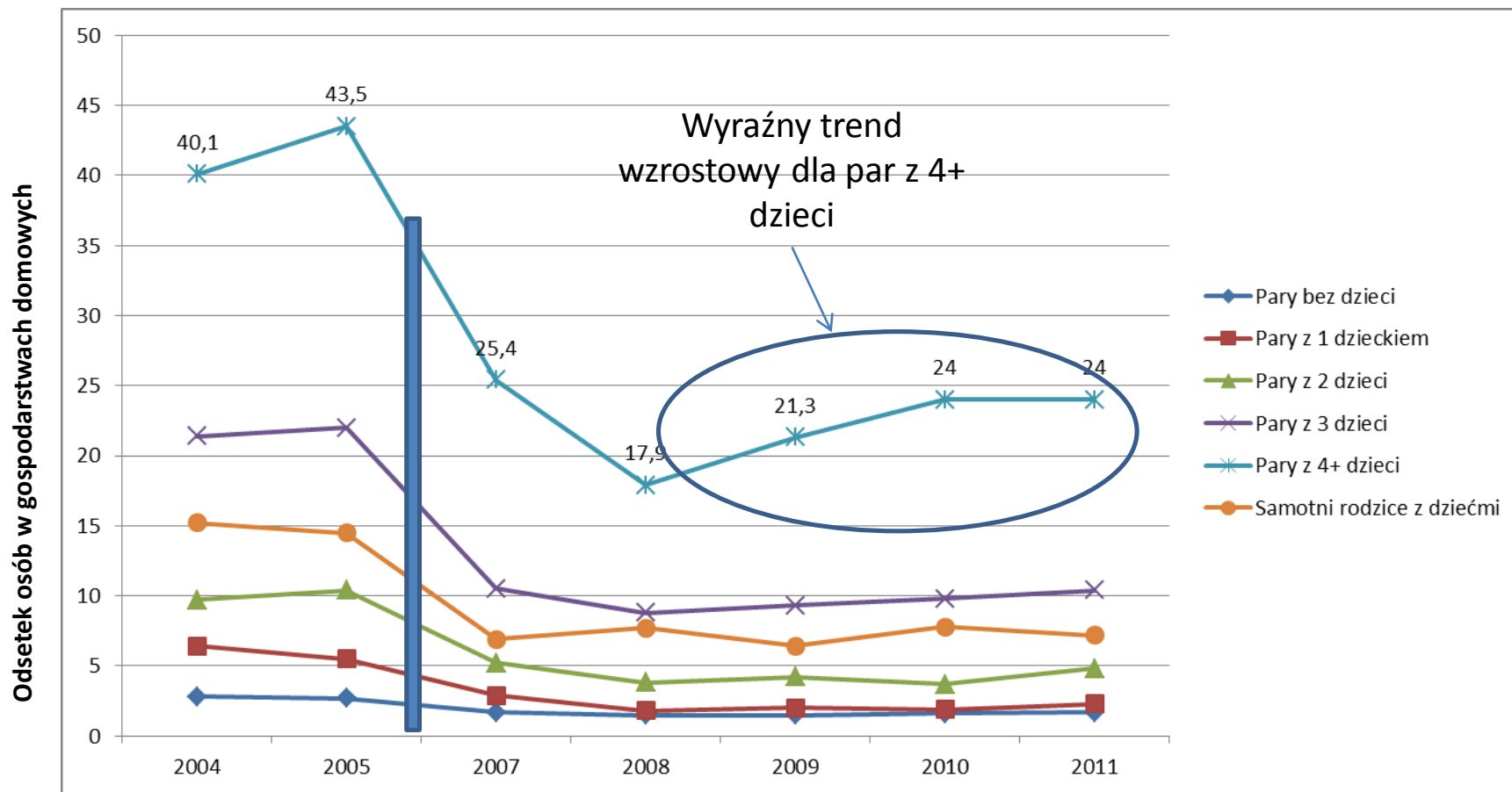
Wskaźniki za GUS na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych, opracowanie własne
Słupki - zmiana metodologii badań budżetów w 1998, zmiana metodologii minimum egzystencji w 2006
ME – minimum egzystencji
Ubóstwo relatywne (względne) – granica 50% średnich wydatków gospodarstw domowych

Struktura ubóstwa skrajnego a główne źródło dochodu

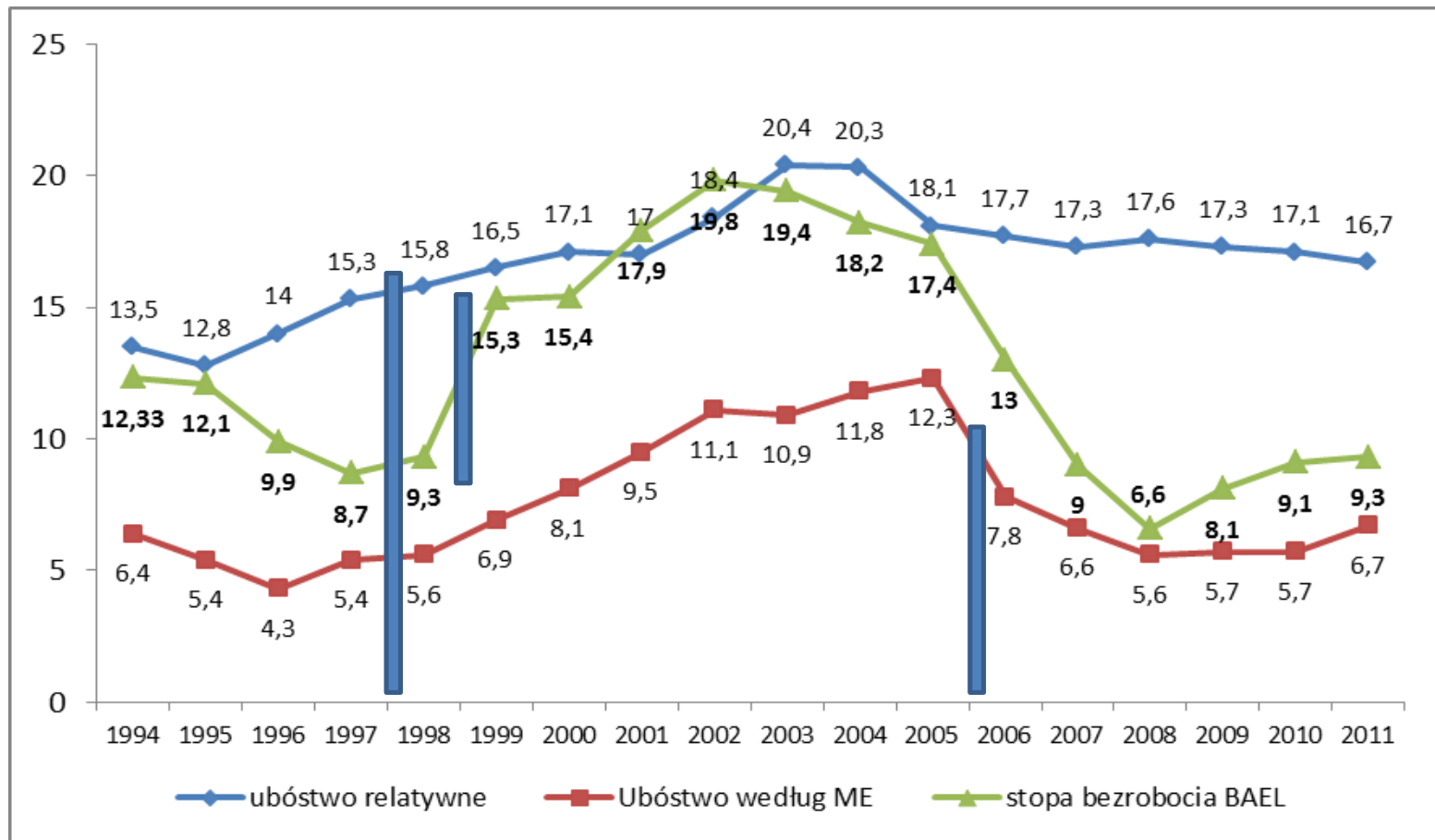
Wskaźniki GUS, granica ubóstwa – minimum egzystencji,
zmiana metodologii obliczania tej granicy w 2006 r.

Struktura ubóstwa skrajnego według typu rodziny

Wskaźniki GUS, granica ubóstwa – minimum egzystencji,
zmiana metodologii obliczania tej granicy w 2006 r.

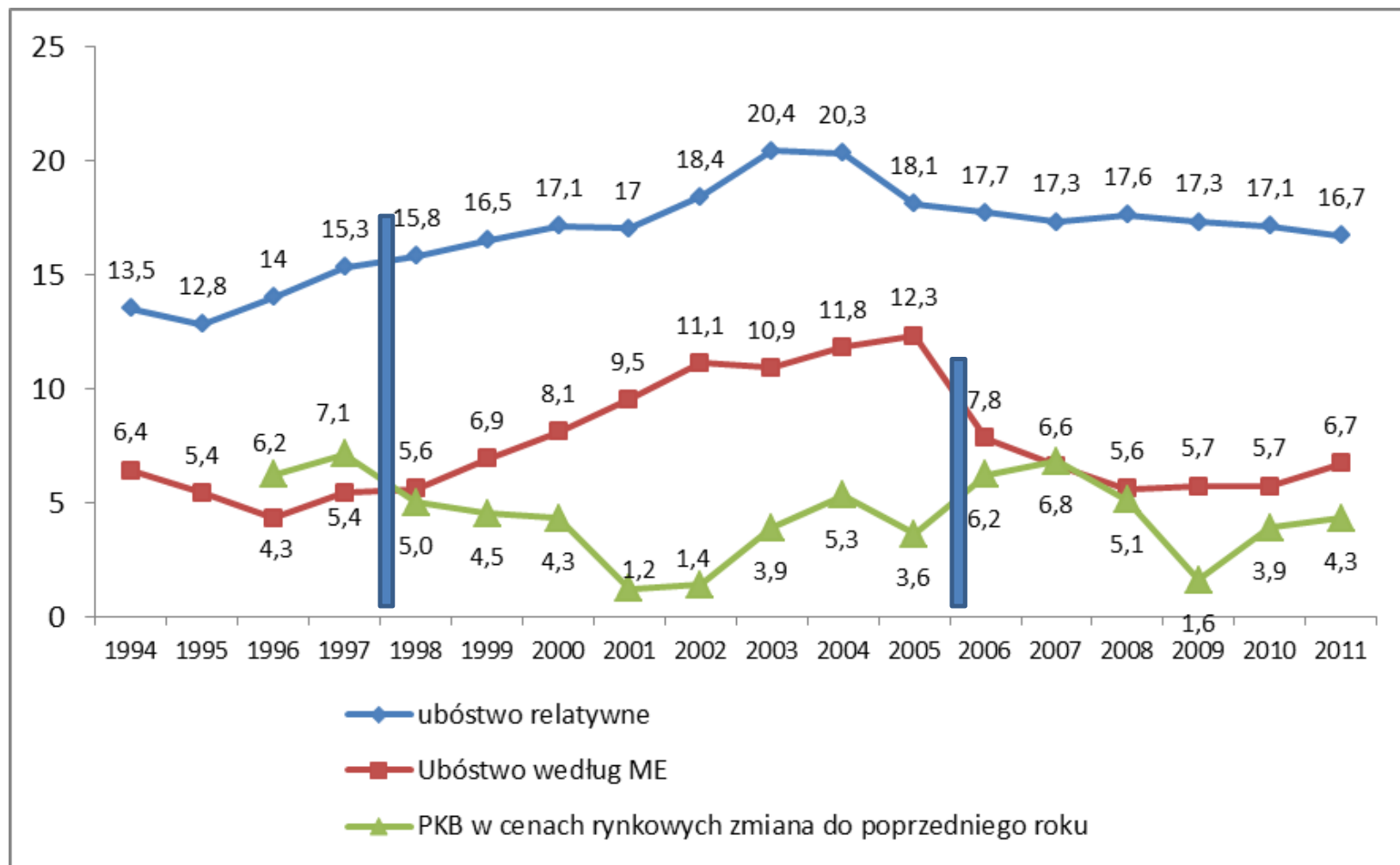
Korelaty ubóstwa – bezrobocie

wskaźniki GUS, opracowanie własne (uwaga na zmiany metodologii w badaniach budżetów w 1998 r. oraz zmianę metodologii minimum egzystencji w 2006 r., ta zmiana dała niższe szacunki ubóstwa skrajnego o około dwóch punktów procentowych; zmiana metodologii BAEL w 1999 r.)

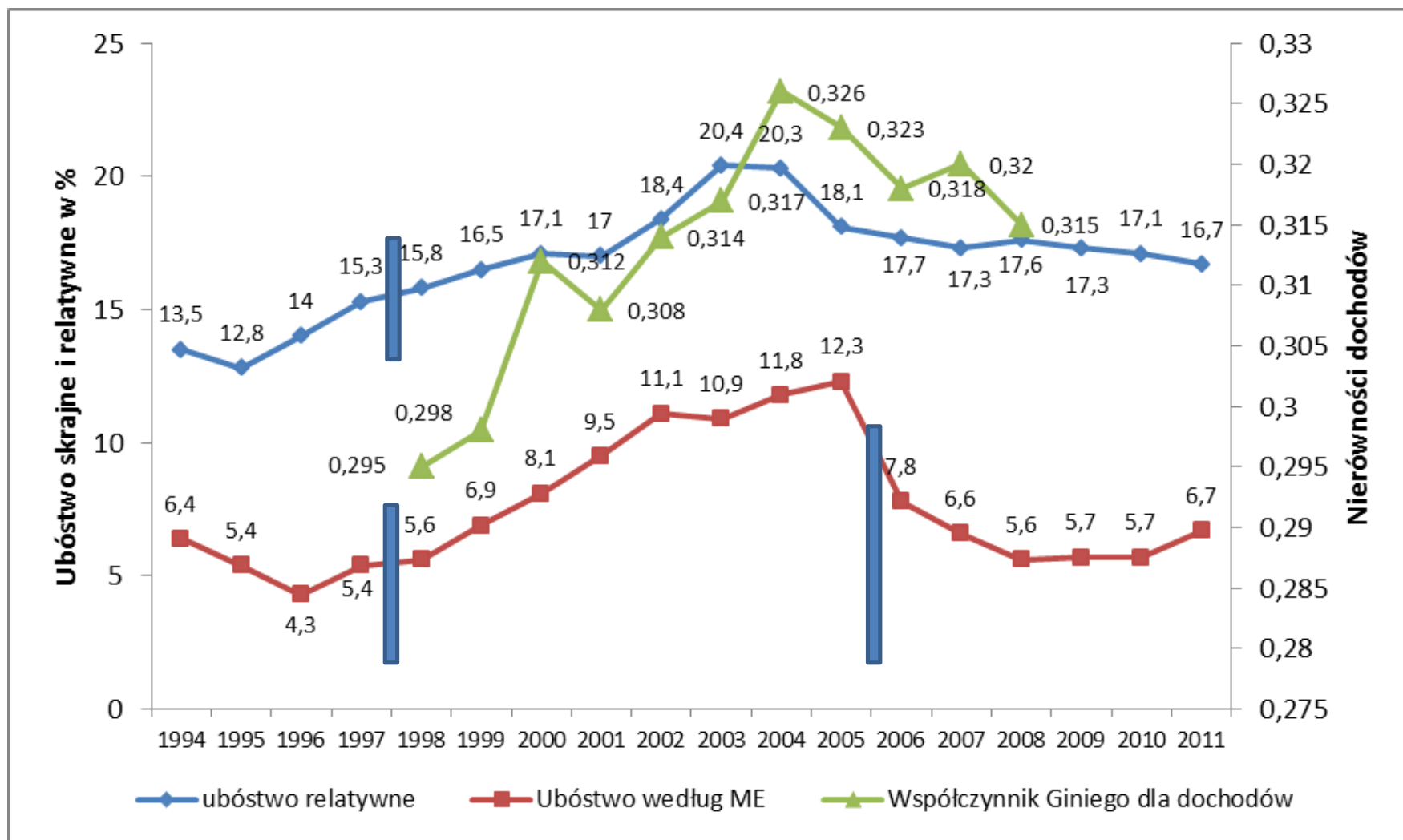
BAEL – badania aktywności ekonomicznej ludności, ME – minimum egzystencji

Ubóstwo a wzrost gospodarczy

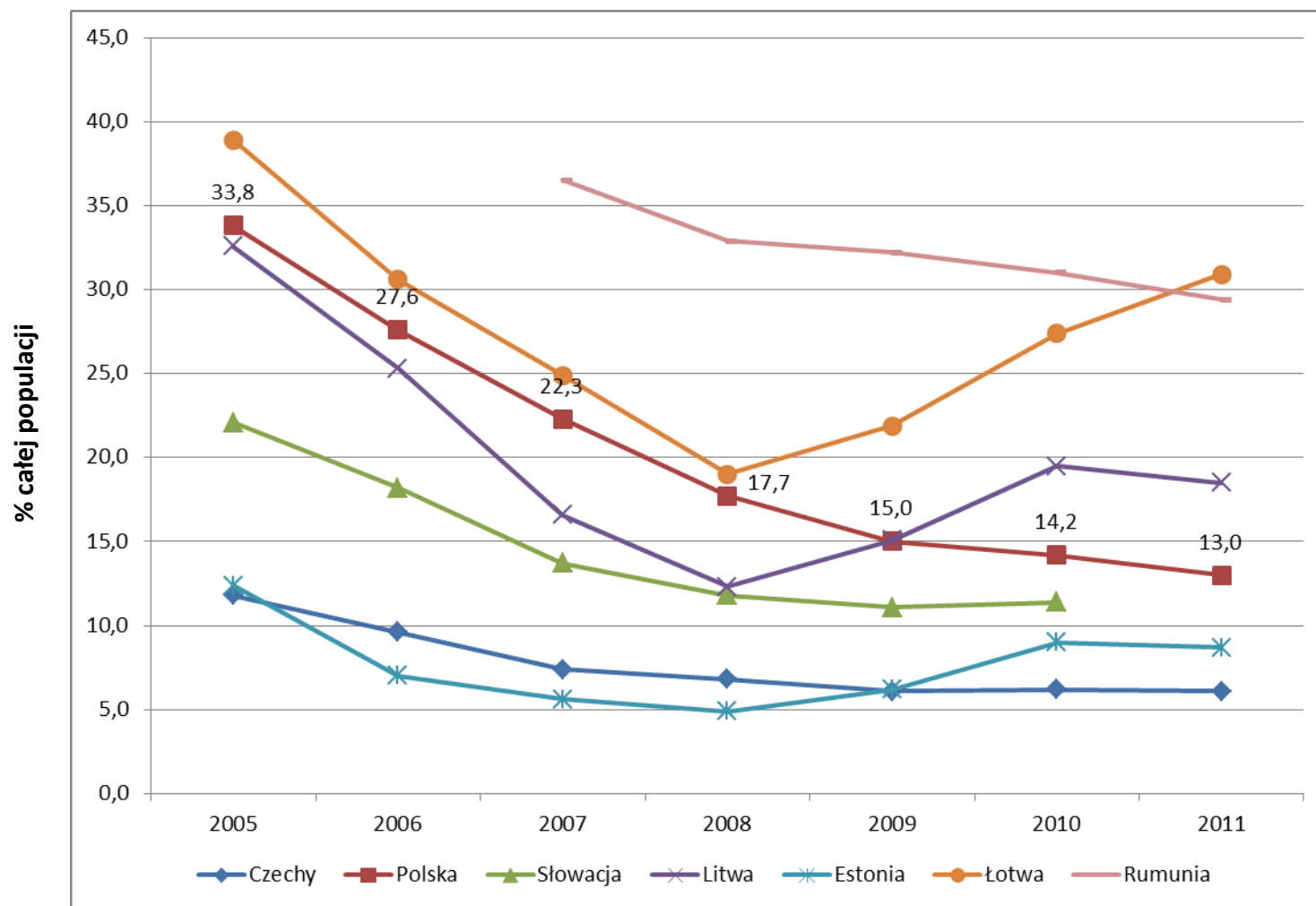
Dane o dynamice PKB z Eurostatu, wskaźniki ubóstwa GUS (zmiany metodologii w badaniach budżetów i w obliczaniu minimum egzystencji, jak wyżej)

Ubóstwo a nierówności dochodowe

Wskaźniki ubóstwa GUS (zmiany metodologii w badaniach budżetów i w obliczaniu minimum egzystencji jak wyżej), współczynnik Giniego za: M. Brzeziński, Accounting for recent trends in absolute poverty in Poland: A decomposition analysis, 2011

Stopa głębokiej deprywacji materialnej w Polsce i porównawczo 2005-2011

Dane Eurostat, opracowanie własne

Podejście wielowymiarowe

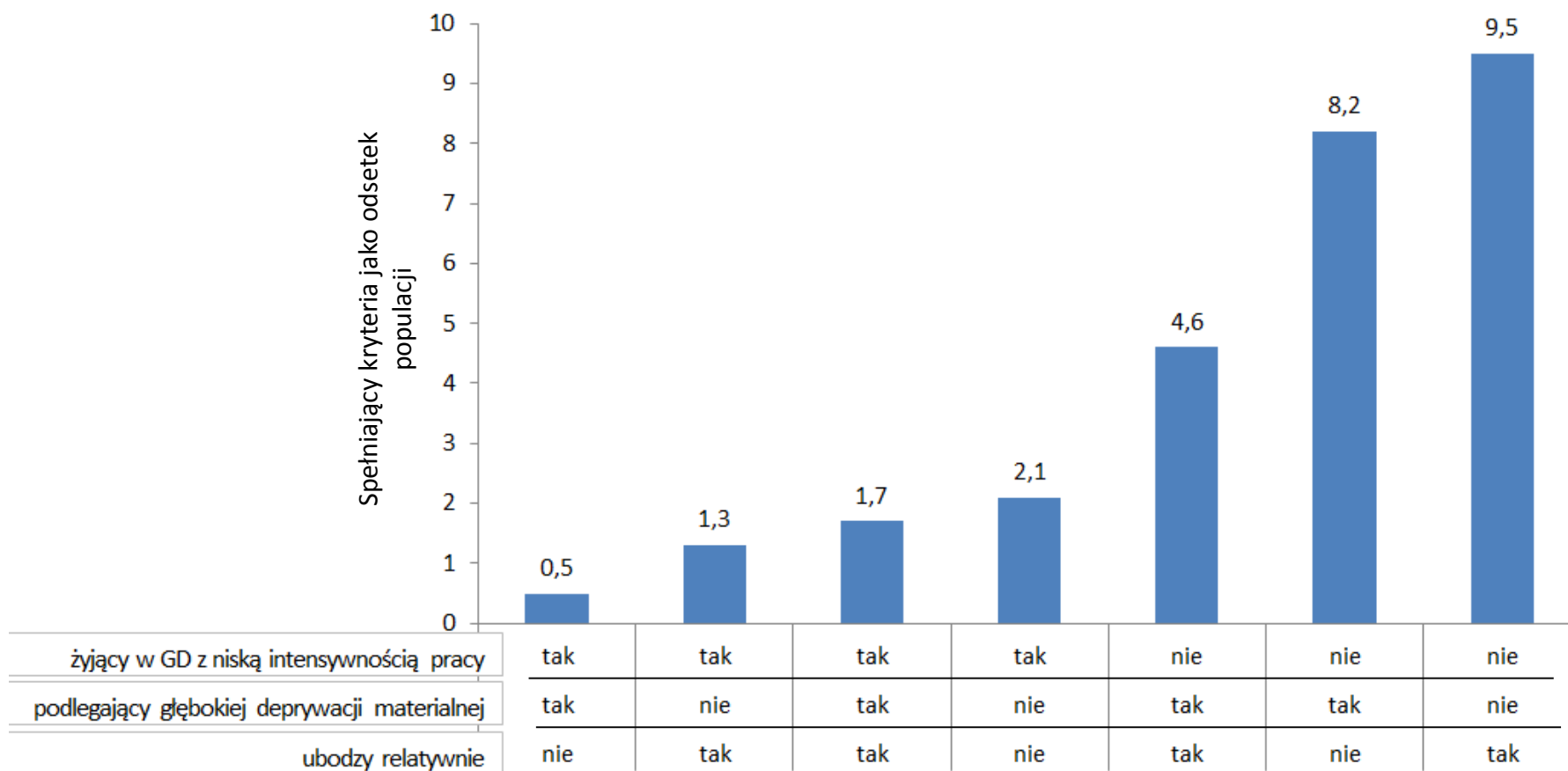
- W ujęciu jednowymiarowym uwzględniamy tylko skalę wydatków lub dochodów oraz próg na tej skali
- W ujęciu wielowymiarowym, poza skalą pieniężną (wydatki lub dochody) uwzględniamy też inne skale i progi ubóstwa, np.
 - Skala dochodowa z granicą 50% średniej
 - Skala deprywacji materialnej z progiem 4 z dziewięciu potrzeb
- Wskaźniki statystyczne w podejściach wielowymiarowych mają złożony charakter

Podjęcie wielowymiarowe

Czy osoba spełnia dane kryterium?				2009		2010	
	ubodzy relatywnie	podlegający pogłębionej deprywacji	żyjący w GD z niską intensywnością pracy	Odsetek w populacji	w tys.	Odsetek w populacji	w tys.
1	tak	Tak	tak	1,7	655	1,8	684
2	tak	tak	nie	4,6	1728	4,3	1616
3	tak	nie	nie	9,5	3560	9,9	3719
4	tak	nie	tak	1,3	492	1,5	568
5	nie	tak	tak	0,5	177	0,4	168
6	nie	nie	tak	2,1	777	2,1	791
7	nie	tak	nie	8,2	3065	7,6	2863
8	nie	nie	nie	71,4	27086	72,2	27062

Wskaźnik łączny dla 2009 r.: $1+2+\dots+7 = 10,4$ mln, 27,9%

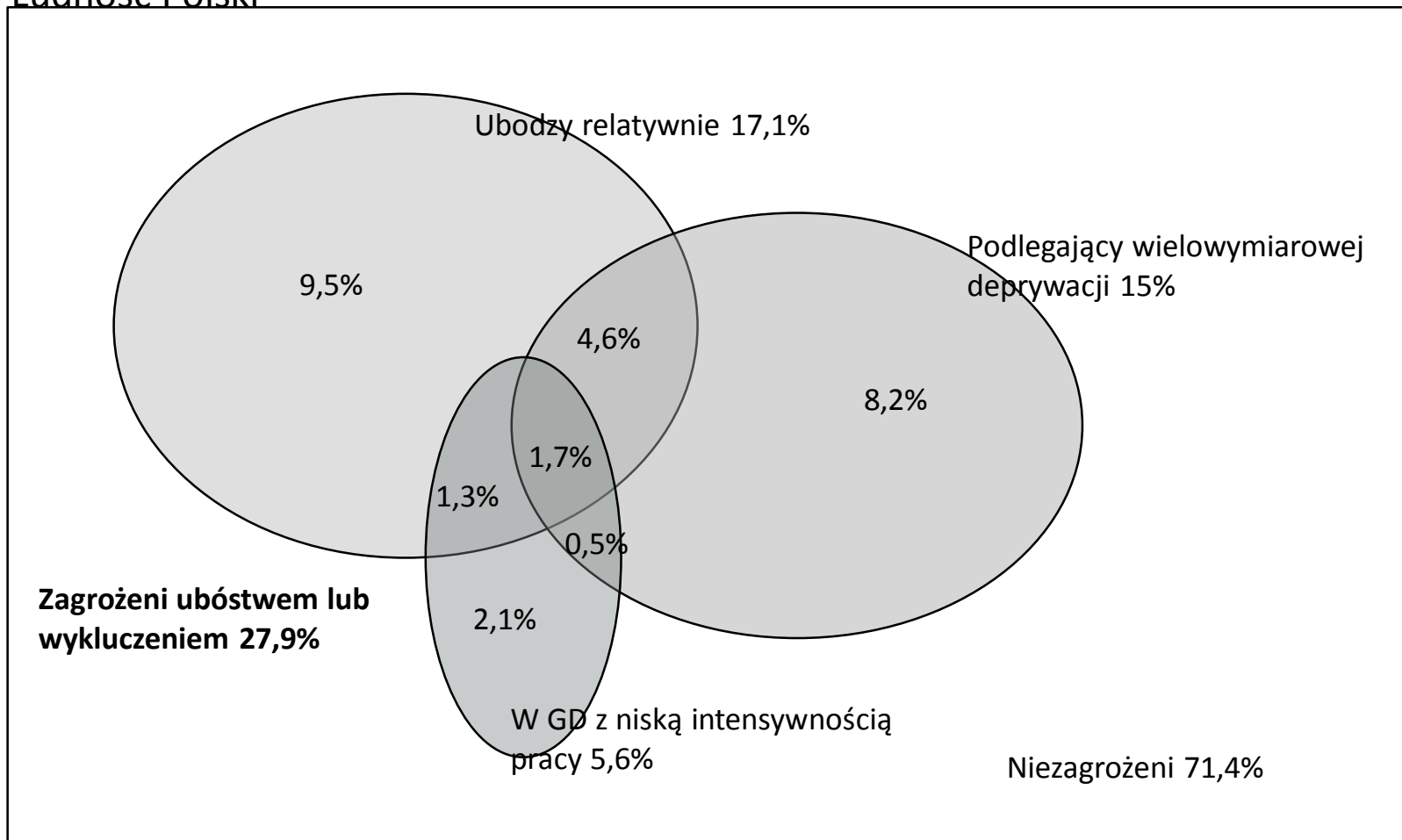
Podjęcie wielowymiarowe – ilustracja 1

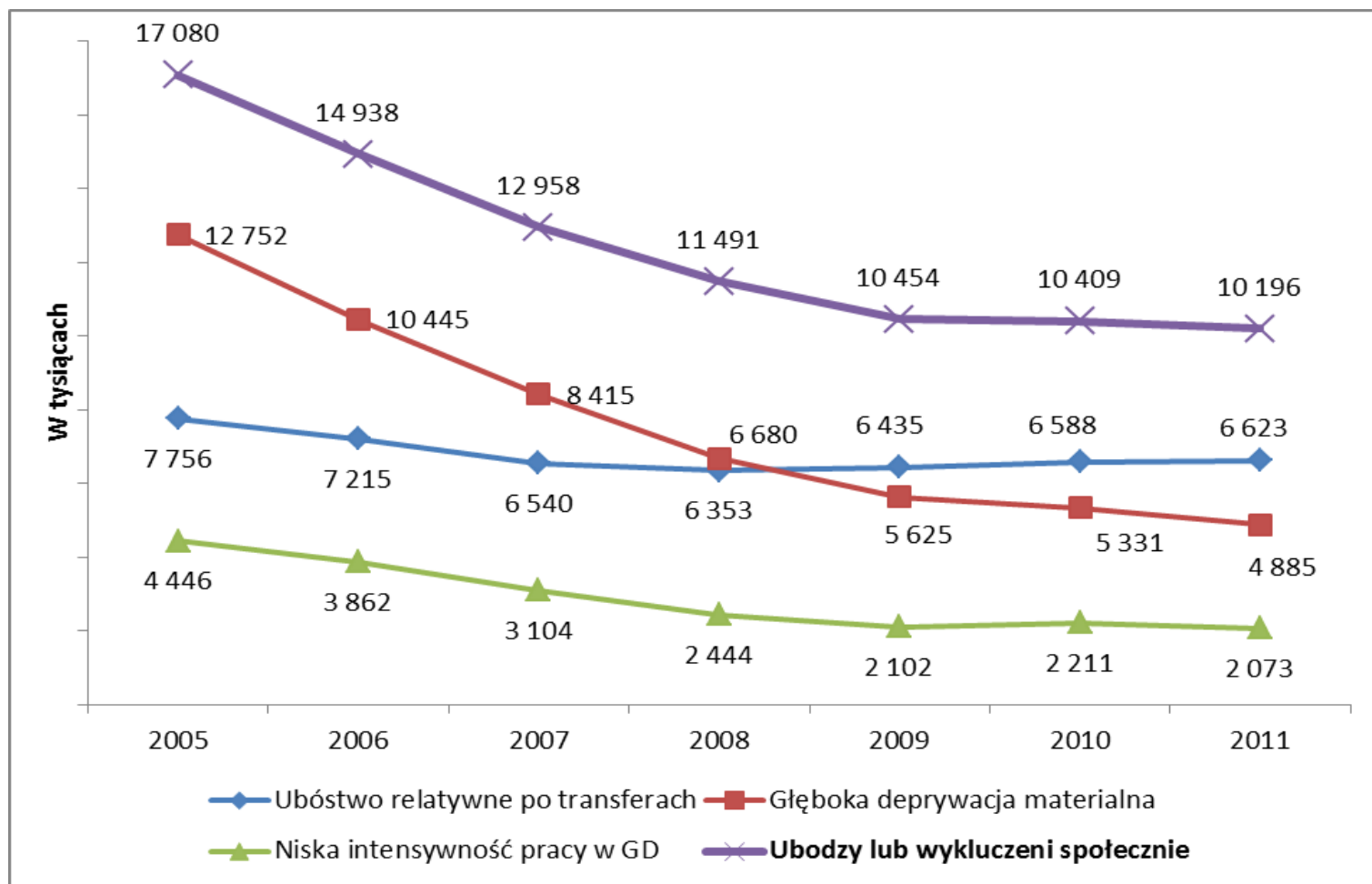
Dane Eurostat, opracowanie własne

Podjęcie wielowymiarowe – ilustracja 2

Ludność Polski

Podjęcie wielowymiarowe w liczbach bezwzględnych 2005-2011

Dane Eurostat, opracowanie własne

Wykluczenie społeczne – pomiar w Diagnozie Społecznej

Przyjęcie jedenastu oczywistych barier dla uczestnictwa:

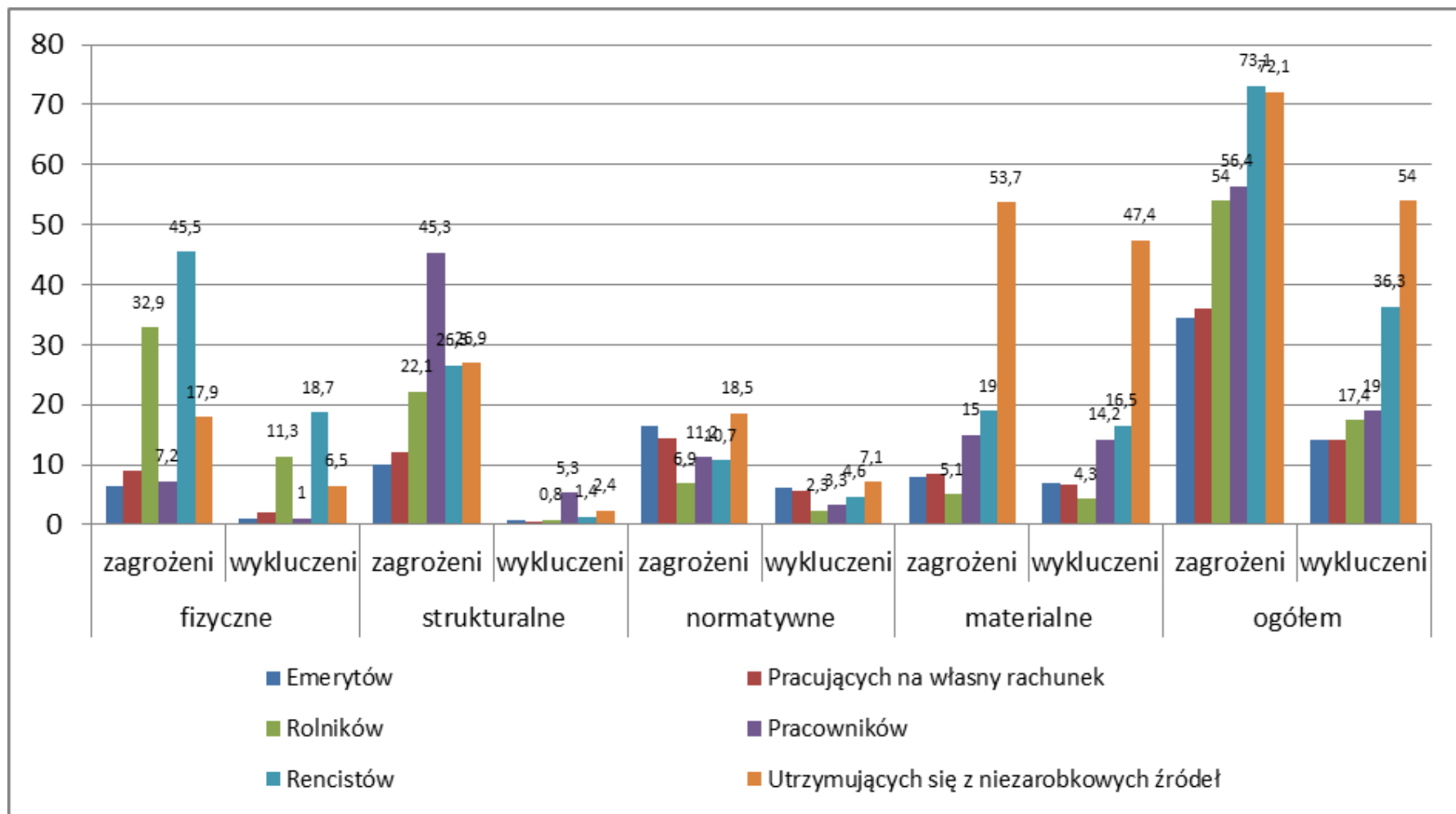
1. mieszkanie na wsi;
2. wykształcenie własne poniżej średniego;
3. wykształcenie ojca – podstawowe lub niższe;
4. ubóstwo (w raporcie z 2005 r. dodano, że jest „prawdopodobnie zależne od... zmiennych” 1, 2 i 3);
5. wiek 50+ lat;
6. inwalidztwo;
7. samotność;
8. uzależnienie (alkohol, narkotyki);
9. konflikt z prawem;
10. bycie dyskryminowanym;
11. bezrobocie.

Rodzaje wykluczenia – podejście empiryczne

Wymiar / rodzaj wykluczenia	Bariery uczestnictwa
1. Strukturalne ograniczenia uczestnictwa	Mieszkanie na wsi, wykształcenie własne poniżej średniego, wykształcenie ojca – podstawowe lub niższe
2. Fizyczne ograniczenia uczestnictwa	Wiek 50+ lat, inwalidztwo
3. Normatywne ograniczenia uczestnictwa	Samotność, uzależnienie (alkohol, narkotyki), konflikt z prawem, bycie dyskryminowanym
4. Materialne ograniczenia uczestnictwa	Ubóstwo, bezrobocie

Analiza korelacji między barierami uczestnictwa: brak jednego syndromu wykluczenia, trzy wyraźne zgrupowania barier w rundach 2000-2007, w rundach 2009 i 2011 wyodrębniono też czwarty czynnik

Zagrożenie wykluczeniem i wykluczenie społeczne według źródła utrzymania

Wykluczenie społeczne według głównego źródła utrzymania

